LUDMILA ZBANŢ
Universitatea de Stat din Moldova
(Chişinău)

SEMANTICA SCALARĂ A UNITĂŢILOR FRAZEOLOGICE

În cele ce urmează vom aborda problema funcţionării blocurilor semantico-sintactice [Ciobanu, 1987; Zbanţ, 2004] exprimate prin grupări frazeologice capabile să transmită efectul scalar de intensitate maximă sau minimă. Nu ne propunem scopul de a lua în dezbatere problematica frazeologismelor, nici modalităţile clasificării acestor unităţi glotice. Folosim noţiunea de ’unitate frazeologică’ în sensul cel mai general, prin care încercăm să acoperim, pe cât e posibil, aria de funcţionare a ceea ce apare, în lingvistica modernă, ca ’discurs repetat’, ’locuţiuni’, ’expresii’, ’clişee’, ’formule, grupări frazeologice’, ’grupări idiomatice’, ’lexii complexe’, ’automatisme’ etc. şi prezintă nişte imagini-tip a căror funcţie este ilustrarea senzaţiilor, impresiilor, sentimentelor noastre. Ele se caracterizează prin tendinţa constituenţilor de a-şi pierde, în diferită măsură, independenţa semantică şi prin necesitatea de a fi memorizate în ansamblu, fiind, de obicei, imposibil de analizat, în mod separat, valorile semantice ale elementelor care intră în structura lor, întrucît, „expresiile sudate nu pot fi analizate, în sensul propriu al termenului, fiindcă ele nu se compară cu alte expresii doar printr-o parte a elementelor lor constitutive: ele transmit sensul «în bloc»” [Coşeriu, 2001, p. 236]. Ne interesează în special capacitatea structurilor respective de a genera în ansamblu, în anumite contexte şi situaţii de comunicare, valoarea de intensificare a unei calităţi sau acţiuni (stări).

Pornind de la constatarea academicianului Silviu Berejan, care confirmă o dată în plus ideea că „limba, ca mijloc de comunicare, este un sistem dinamic ce funcţionează şi evoluează în condiţii concret-istorice” [Berejan, 2005, p. 109], putem afirma, că procesul de intensificare se materializează în orice limbă printr-un vast ansamblu de mijloace, marcate de specificul funcţionării idiomului concret la o anumită etapă istorică şi socială. Dat fiind că limbile operează în mod diferit cu fondul frazeologic propriu, efectele şi pertinenţa manifestării graduării intensive, efectuate prin anumite unităţi frazeologice, nu sunt identice.

Pentru a răspunde scopului propus în prezentul articol, ne-am bazat pe un minicorpus de cercetare alcătuit în baza unor dicţionare de frazeologisme, precum şi de o serie de exemple excerptate din beletristica românească.

Ne-am axat pe unităţile ce transmit formal o comparaţie, dar care, de fapt, sunt purtătoare ale valorii de intensificare. Nu am neglijat registrul mijloacelor tradiţional atribuite categoriei semantico-gramaticale a intensificării, cum ar fi adjectivele (axiologice, purtătoare ale aprecierilor subiective), adverbele şi verbele (la fel marcate de subiectivismul locutorilor) ce acceptă graduarea intensivă a calităţii sau acţiunii (stării) respective. Am pus un accent aparte pe convergenţa dintre graduarea explicită şi cea implicită, ultima producând de cele mai dese ori, un efect pragmasemantic sporit prin faptul că obligă interlocutorul să depună eforturi suplimentare în vederea decodificării mesajului ce conţine secvenţe intensificate. În asemenea situaţii, are loc o îmbinare a mijloacelor din nucleul câmpului lexico-funcţional al intensităţii maxime cu cele periferice [Zbanţ, 2002].

BDD-A25932 © 2009 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 16:29:05 UTC)

Efectul de intensificare devine mai puternic datorită actualizării valenţelor intrinsece şi extrinsece ale unităţilor capabile să realizeze operaţii scalare de diferit gen. Această constatare rezultă din premisa că, în limbă şi discurs, categoria intensităţii poate avea un caracter static şi dinamic (de cele mai dese ori). Vorbim despre caracterul static al intensităţii atunci când avem de a face cu unităţi intensificatoare prin semantica lor primară, intrinsecă, cum ar fi adjectivele şi adverbele de tipul *maxim*, *superior*, *extraordinar* etc. Aceste valori pot apar mai proeminent atunci când sunt comparate cu antonimele sau cu sinonimele lor *maxim-minim*, *superior-inferior*, *mic-micuţ* etc.

Caracterul dinamic al intensităţii rezultă din utilizarea diferitor posibilităţi de intensificare în scopul unei aprecieri subiective a unor calităţi sau acţiuni, adică el se bazează pe modalităţile apreciative subiective ’bun’, ’rau’, ’mare’, ’mic’ etc. Prin dinamica intensificării se subînţelege capacitatea semnului calităţii de a se modifica, adică a se manifesta prin diferite niveluri graduale[2]. În cele mai dese cazuri, ambele categorii de intensificare produc o interferenţă funcţională. În acest sens ne alăturăm afirmaţiei lingvistului V. Admoni despre participarea la generarea intensificării unei calităţi sau acţiuni (stări) atât a elementelor logico-gramaticale, cât şi mai ales a celor gramatical-comunicative [Admoni, 1979, p. 17-18]. Analizând corpusul nostru de exemple, ce include o serie de unităţi frazeologice mai mult sau mai puţin sudate, ne convingem de justeţea acestei afirmaţii.

Intensificarea maximă sau minimă a calităţii unui obiect, ori a caracteristicii unui verb este, în mare măsură, rezultatul comunicării marcate puternic de afectivitate, iar grupările de cuvinte de diferită natură structurală oferă un teren benefic pentru operaţia de graduare afectivă. Aceste grupări sunt cu atât mai expresive şi produc un efect mai pronunţat, cu cât mai originală este alegerea elementelor care formează astfel de sintagme plasate în contexte marcate de subiectivitate. Odată cu uzul prea frecvent al structurilor respective, expresivitatea lor se şterge, apare necesitatea de a inventa alte combinări de cuvinte. În acelaşi timp, se observă tendinţa opusă, care presupune reluarea şi utilizarea frecventă, în comunicare, a sintagmelor cu un caracter stabil, deoarece ele prezintă interes prin expresivitatea ce o comportă. În consecinţă, se realizează varierea afectiv-expresivă şi estetică a felului de redare a intensităţii absolute prin diverse locuţiuni adjectivale şi grupări de cuvinte care manifestă un grad diferit de fuziune.

Un număr important de unităţi frazeologice, ce produc efectul de intensificare puternică, au la bază compararea unor calităţi ale elementelor constitutive cu un anumit etalon comun.

Modelul triadic al comparaţiei a fost studiat de diferiţi lingvişti, fie în cadrul gramaticii (care valorizează comparaţia gramaticală), fie în stilistică (care valorizează comparaţia stilistică), deoarece este vorba despre o construcţie cu o frecvenţă importantă de utilizare. Lingviştii acceptă, în principiu, faptul că unul dintre sensurile structurii **C_1 (Adj, V, N) + ca + C_2 (N, GN)** este cel de intensificare înaltă. Numeroase unităţi glotice de acest gen urmează formal modelul unei structuri comparative ce corespunde schemei triadice:

C_1	*ca*	**C_2**
B		

Academicianul I. Coteanu consideră că “în fapt comparaţia are trei termeni: al treilea fiind însuşirea comună a obiectelor, fiinţelor sau acţiunilor asemănătoare între ele” [Coteanu, 1973, 129]. Ideea respectivă e susţinută de I. Stepanov care distinge, în comparaţia stilistică, trei elemente: tema, comparaţia şi baza comparaţiei, ultima incluzând elementul comun pentru celelalte două componente [Stepanov, 1965, p. 161]. Astfel, se conturează tendinţa de a recunoaşte faptul că într-o structură comparativă funcţionează trei factori. Pe

BDD-A25932 © 2009 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 16:29:05 UTC)

lângă ***comparatul*** **(*C*$_1$)** şi ***comparantul*** **(*C*$_2$),** mai există un al treilea element care este ***baza comparaţiei*** **(*B*)** [Dolinin, 1978, p. 153] ce transpune factorul comun pentru comparat şi comparant, adică noţiunea care apropie aceste elemente, fiind o acţiune sau o stare atunci când este vorba de comparaţia verbelor, dar o calitate – în comparaţia adjectivelor: *iute*/*sprinten ca prâsnelul* (vioi, ager, harnic); *iute ca vântul*/*ca gândul* (foarte rapid); *a iubi pe cineva ca ochii din cap* (a iubi pe cineva foarte mult); *a iubi pe cineva ca sarea-n ochi* (*ironic*: a nu avea pe cineva la inimă); *a fi nevinovat ca un prunc* (a fi inocent); *a fi mândru ca un păun* (*ironic*: a fi foarte mândru); *a fi palid ca un mort* (a fi foarte palid) etc.

Observăm că elementele constitutive ale unităţilor analizate variază pe axa sintagmatică, modificând uneori semantica de intensificare a aceleiaşi calităţi: *a fugi ca apucat de strechie*, *a fugi ca gândul*, *a fugi ca un ogar*/ *ca scăpat din puşcă*/ *ca vântul* (a fugi foarte repede). Astfel în: *a fugi ca apucat de strechie*, *a fugi ca un ogar*/*ca scăpat din puşcă* depistăm, pe lângă ideea de a fugi foarte repede, nişte nuanţe ironice.

Uneori, pentru a spune despre cineva că este foarte palid, se utilizează expresia *alb ca varul*, adică se valorifică nuanţa de alb-suriu a varului. În exemplul *Soarele i se părea*, *în înalturi*, *spălăcit şi şters ca o piatră de var*. (*În căutarea Atlantidei*, N. Dabija, p. 22) se actualizează alte calităţi ale varului – culoarea pietrei de var serveşte la calificarea culorii soarelui ca fiind ’ştearsă şi spălăcită’, opusă calităţii de ’strălucitoare’. Etalonul *var* folosit pentru calificarea noţiunii de ’palid’ prezintă calităţi depreciative.

În unităţile frazeologice cu valoare de intensificare absolută întâlnim structuri eliptice, în sens că, dacă am porni de la formula propusă *supra*, vom înregistra omiterea unui element al triadei formal comparative.

În cultura unei comunităţi glotice există nişte realităţi bine cunoscute, astfel că ele pot fi uşor restituite în unele secvenţe trunchiate de tipul *a fi numai ochi şi urechi* (a asculta foarte atent); *tăcerea e de aur*, *vorbă multă – sărăcia omului*, *în gura închisă nu intră musca* (aici se subliniază importanţa capacităţii de a cântări foarte bine tot ce spui, altfel există riscul de a se supune diferitor primejdii sau cel de a ofensa capital pe cineva). În acest câmp semantic poate fi plasată expresia *Gura taie mai mult decât sabia*, prin care se subliniază faptul că o vorbă nechibzuită poate cauza o durere enormă.

În toate exemplele citate avem de a face cu o intensificare subiectivă ce ţine de latura gnoseologică. Este vorba despre nişte dimensiuni care, în realitatea obiectivă, nu posedă, ca atare, valori clar delimitate. Pentru a efectua operaţii scalare, adică de măsurare, de graduare, recurgem la nişte operaţii logice de comparare, ele având un caracter subiectiv, căci nu există un referent concret, cu nişte calităţi determinate în mod obiectiv. Anume de aceea baza comparaţiei are un caracter dinamic şi variază de la caz la caz de la locutor la interlocutor, astfel obţinându-se diferite niveluri de graduare.

Acest lucru apare şi mai evident la reprezentanţii diferitor comunităţi glotice, care aleg în calitate de bază a comparaţiei (pentru a gradua o calitate a unui obiect sau subiect, ori pentru o caracteristică a unei acţiuni sau stări) diferite elemente din realitatea lor socioculturală şi economică. Drept confirmare a celor afirmate pot servi unităţile frazeologice, care sunt clasificate şi din perspectiva caracterului lor naţional şi internaţional. Ultimele au apărut, probabil, în rezultatul unei surse culturale comune ce-şi regăseşte reflectarea în structuri de limbă având numeroase elemente asemănătoare. Cele naţionale sunt puternic marcate de originalitatea gândirii a unui anumit popor şi de materializarea acesteia în construcţii ce reflectă starea concretă a lucrurilor.

Să comparăm o serie de unităţi frazeologice marcate de intensitate înaltă, extrase din limba română şi respectiv franceză:

a fi numai ochi şi urechi – être tout yeux, *tout oreilles*.

BDD-A25932 © 2009 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 16:29:05 UTC)

Ideea de a asculta cu cea mai mare atenţie este redată în ambele limbi cu ajutorul organelor de simţ (ochi, urechi/ yeux, oreilles), a căror importanţă nu poate fi subestimată în perceperea oricărei informaţii. Chiar şi structura formală a construcţiilor în ambele limbi este practic identică: ***verbul a fi* (*verb de stare în acest caz*) + *substantiv plural*$_1$ + *substantiv plural*$_2$**. În limba română apare adverbul restrictiv *numai* care produce efectul de intensificare (se pune accentul pe faptul că se face abstracţie de reacţia la orice alte evenimente, maxima concentrare fiind în organul de vedere – ochi şi în cel de auz – urechi); în limba franceză un efect identic se obţine prin utilizarea adverbului nehotărât *tout*.

Discrepanţa în structura formală apare atunci când comparăm expresia în limba franceză cu una sinonimică celei în limba română: *a asculta cu zece urechi*. În acest caz avem de a face cu o hiperbolă construită în baza numeralului *zece* ce îşi pierde capacitatea de a transmite o cantitate exactă şi funcţionează ca un intensificator al acţiunii de a asculta cu foarte mare atenţie.

Acelaşi efect de originalitate a modului de graduare în creştere sau descreştere a unei calităţi sau acţiuni (la nivelul celor două limbi comparate) se observă în exemplele ce urmează: *a fi o treancă-fleancă – être un propre à rien* (a fi o persoană iresponsabilă, neserioasă); *a fi mână spartă – dépenser sans compter* (a cheltui mult şi fără socoteală); *a fi numai burtă şi căciulă – être grand/haut comme trois pommes* (a fi foarte mic). În ultima pereche de exemple, atât în română, cât şi în franceză, expresiile sunt marcate de semul ironic, dar mijloacele la care se recurge pentru intensificarea calităţii respective şi referentul utilizat diferă în fiecare limbă.

Se întâlnesc şi situaţii când unităţile frazeologice dintr-o limbă-sursă practic se calchiază într-o limbă ţintă, introducând astfel elemente ale culturii-sursă în cea ţintă, ceea ce contribuie şi la îmbogăţirea exprimării în limba-ţintă:

Elle sauta debout, *droite*, *belle comme une Cosinzeana*. (P. Istrati, p. 534) (În limba română este bine cunoscută unitatea frazeologică *a fi frumoasă ca o Cosânzeană* utilizată pentru graduarea în creştere a calităţii de ’foarte frumoasă’).

Unităţile frazeologice ce realizează o intensificare maximă sau minimă pot crea efecte suplimentare de graduare datorită jocului cu forma (reconstruirea) sintagmelor sudate, adică prin înlocuirea unor elemente ale colocaţiilor concrete prin nişte elemente ce fac parte din acelaşi câmp lexico-semantic, dar nu se folosesc în mod obişnuit în unitatea respectivă. Este un mecanism original de producere a efectului de graduare puternică a unei calităţi, acţiuni sau stări: […] *je le prévoyais et vos circonlocutions*, *cousues de câble blanc*, *ont confirmé mon attente*… (A. Maurois, p. 65) (efectul de graduare intensivă se bazează pe jocul între ’a fi cusut cu aţă albă’ şi ’a fi cusut cu un cablu alb’, adică se maximalizează intensitatea de ’a fi evident’).

Toate exemplele analizate confirmă ideea că, la acumularea informaţiei despre graduarea calităţii sau acţiunii (stării), trebuie luate în consideraţie mijloacele lexicale, gramaticale, dar, mai ales, ansamblul de relaţii logico-comunicative. Ele contribuie atât în momentul construirii enunţului marcat de subiectivitate afectivă, cât şi la decriptarea lui de către receptor(i).

În conştiinţa vorbitorilor se formează o scală a valorilor care este o reprezentare psihică a relaţiilor obiective în realitatea extralingvală. Pe această scală există diferite mărci (având un caracter relativ şi dinamic) ale nivelului prezenţei unei calităţi într-un anumit obiect sau la un anumit subiect, cât şi a caracteristicii unei acţiuni sau a unei stări. Fiecare vorbitor alege nivelul de la care porneşte caracterizarea sau graduarea calităţii dorite. În scopul de a atinge un nivel maxim sau minim de graduare, se tinde mereu spre depăşirea mărcilor situate cât mai în stânga sau cât mai în dreapta unui oarecare punct ”zero”, care

BDD-A25932 © 2009 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 16:29:05 UTC)

ar putea fi considerat ca nivel (relativ) neutru de prezenţă a graduării afective. Tendinţa aceasta nu are limită. Am putea exemplifica cele afirmate printr-un citat dintr-o nuvelă care reflectă foarte exact dinamica construirii graduării nu doar în unităţile frazeologice, ci într-un context generic:

– *Numai să nu mă asiguri*, *te rog*, *că am atins culmea perfecţiunii! îl preveni Prim-proiectantul*.

– *Nu*, *asta n-am să afirm*, *se grăbi să-l liniştească tânărul*. *Pentru simplul motiv că perfecţiunea presupune o limită oarecare*, *un plafon*, *prin urmare un punct mort*. *Pe când noi*, *totuşi*, *mai nutrim speranţa de a înainta*… (*În căutarea Atlantidei*, A. Gromov, p. 28).

În concluzie, putem afirma că unităţile frazeologice completează reuşit lista instrumentelor ce servesc la îmbogăţirea comunicării intra- şi interglotice cu elemente afective, atribuindu-i astfel un caracter mai atractiv şi mai nuanţat.

REFERINŢE BIBLIOGRAFICE

Admoni	В. Г. Адмони, *Структура грамматического значения и его статус в системе языка*// *Структура предложения и словосочетания в индоевропейских языках*, Ленинград, Наука, 1979, с. 6-36.
Berejan	S. Berejan, *Limba ca sistem funcţional în dinamică*.// La linguistique entre recherche et application. Actes du Colloque International organisé à l'occasion du XL-ème anniversaire du Département de Philologie Française «Grigore Cincilei» 18-19 novembre 2005, Chişinău, CEP USM, 2005, p. 107-111.
Ciobanu	A. Ciobanu, *Sintaxa şi semantica*, Chişinău, Editura Ştiinţa, 1987, 198 p.
Coşeriu	E. Coseriu, *L'homme et son langage*, Louvain-Paris-Sterling-Virginia, Editions PETERS, 2001, 486 p.
Coteanu	I. Coteanu, *Stilistica funcţională a limbii române*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1973, 204 p.
Dolinin	К. А. Долинин, *Стилистика французского языка*, Ленинград, Просвещение, 1978, 344 с.
Sapir	Э. Сепир, *Градуирование*. *Семантическое исследование*.// Новое в зарубежной лингвистике, Вып. 16, Москва, 1985.
Stepanov	Ю. Степанов, *Французская стилистика*, Москва, Высшая школа, 1965, 355 с.
Zbanţ	L. Zbanţ, *Studiu privind intensificarea absolută a calităţii şi acţiunii* (*pe material francez şi român*), Chişinău, CE USM, 2004, 280 p.
Zbanţ	L. Zbanţ, *El papél de la polisemía de unas estructuras morfosintacticas en el campo semantico-funcţional de la intensidad absoluta*.// Estudios de Lingüística, No 16, 2002, Universidad Alicante, España, p. 385-389.

Surse de exemple:

1. P. Istrati, *Les récits d'Adrien Zograffi*. Paris: Gallimard, 1977.

2. *În căutarea Atlantidei*. *Pagini de literatură ştiinţifico-fantastică*, Chişinău, Editura Hiperion, 1990.

3. A. Maurois, *Une carrière et autres nouvelles*, Moscou, Editions du Progrès, 1975.

BDD-A25932 © 2009 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 16:29:05 UTC)